

ANTISEMITISMUS A KONZERVATIVNÍ KATOLICISMUS V DÍLE GERTRUD FUSSENEGGER

PETR KUČERA

KUČERA, Petr: Antisemitism and Conservative Catholicism in the Work of Gertrud Fussenegger, 2023, Vol. 5, Issue 2, pp. 38 – 49. DOI: 10.17846/CEV.2023.05.2.38-49.

ABSTRACT: Gertrud Fussenegger (1912 – 2009), a novelist and poet from Pilsen who writes in German, is an author whose work is assessed by liberal literary critics as paying tribute to Nazi ideology and Catholic with some antisemitic elements in the post-war period. Conservatively Catholic-oriented criticism is silent about the pre-war and wartime work of this author, in the post-war work it highlights her extraordinary storytelling mastery and firm anchoring in Christian values. The following post looks at G. Fussenegger as an author who combined in her work traditional Catholic anti-Judaism with fascination with some elements of the Blut und Boden ideology, but thanks to the power of her artistic vision she did not become a Nazi in the true sense of the word. In her “Czech Trilogy”, especially in the novel *Haus der dunklen Kriige* [House of Dark Jugs], set in Pilsen at a time when Czechs, Germans and Jews lived in close proximity, she created a special form of social novel that oscillates between antisemitic and anti-Czech stereotypes (anti-Slavic) stamp and artistic sensibility with elements of Catholic spirituality.

KEYWORDS: Gertrud Fussenegger. Conservative catholicism. Antisemitism.

Gertrud Fussenegger (1912 – 2009) je v konzervativních křesťanských kruzích považována za významnou rakouskou spisovatelku, jejíž rozsáhlé dílo pomáhalo v druhé polovině dvacátého století obnovovat prostřednictvím sugestivních uměleckých obrazů nejen tradiční hodnoty víry, soudržné rodiny, citlivosti k mezilidským vztahům, přírodě apod., ale přispívalo nenásilnou formou i k hlubšímu chápání významu role ženy v rodině a moderní společnosti. Za své literární dílo obdržela mnoho regionálních, nakladatelských, rakouských, německých i mezinárodních cen. Levicově orientovanou kritikou je považována za nacistku starého ražení, která se na začátku třicátých let nadchla pro Adolfa Hitlera a nacistickou ideologii Blut und Boden,¹ nikdy se za své poblouznění a prózy z období třetí říše uvěřitelně neomluvila a své hluboce zakořeněné antisemitické předsudky ve své poválečné tvorbě více či méně dovedně skrývala a maskovala křesťanskými tématy a motivy. Následující stať se pokusí zdůvodnit názor, že umělecké kvality některých děl Gertrud Fussenegger se v ideové rovině do jisté míry pojí se stereotypy, které se po hrůzách druhé světové války, zejména po genocidě evropských Židů, zahrnují pod pojem antisemitismus.

Gertrud Fussenegger (vlastním jménem Gertrud Dietz) se narodila 8. května 1912 v Plzni. Její matka Karolina pocházela ze staré plzeňské měšťanské rodiny knihtiskařů a knihkupců, jeden z matčinych pradědů byl spoluzakladatelem plzeňského měšťanského pivovaru. Otec Emil Fussenegger pocházel z rakouského Vorarlbergu, ve Vídni se stal armádním důstojníkem a po vypuknutí 1. světové války byl odvelen na haličskou frontu. Matka se vrátila z Vídně s Gertrud a jejími dvěma sourozenci do Plzně, kde zůstali do konce války. Otec se po rozpadu monarchie přihlásil k rakouskému občanství a odešel s rodinou do Rakouska. Gertrud se po matčině smrti v roce 1926 vrátila do Plzně, kde studovala na německém reálném gymnáziu – maturovala zde

¹ Blut und Boden (krev a půda) bylo jedno z klíčových hesel nacistické ideologie, které její propaganda využívala zejména v komunikaci s rolníky. Ideovým základem této teze je rádobý mystické přesvědčení o jednotě mezi rasově definovaným tělem lidu (krev) a jeho sídelním územím (půda). Rétoricky důrazná aliterace Blut und Boden a aluze na křesťanský motiv krve se u věřících rolníků setkávala se značným úspěchem.

v roce 1930. Gertrud vynikala v literatuře, slohu a cizích jazycích, česky rozuměla podle vlastních slov dobře, ale mluvila s chybami (Fussenegger 1979, 113)².

Jazyková, národnostní, kulturní a náboženská situace Plzně byla – v porovnání s dnešní situací – velmi pestrá a konfliktní. Plzeň byla královským městem na křižovatce významných evropských obchodních stezek a soutoku čtyř řek, zároveň ležela v blízkosti německé jazykové hranice, což posilovalo protiněmecké naladění Čechů. Německy mluvící obyvatelstvo tvořili na sklonku rakousko-uherské monarchie vedle Němců také rakouští důstojníci a úředníci, ale také židovští obchodníci, bankéři a průmyslníci, kteří koncem 19. století nechali postavit Velkou synagogu.³

Vedle reformovaných Židů zahrnovala plzeňská židovská obec (po Praze tehdy druhá největší v zemích Koruny české) také ortodoxní Židy – z této komunity pocházel mj. přítel Franze Kafky a spisovatel Oskar Baum (1883 – 1941). Šlo o velmi uzavřenou skupinu spojenou se Starou synagogou. Po vzniku Československa působili v Plzni dva rabíni: jeden kázal česky, druhý německy, bohoslužby se konaly do 2. světové války (Fiedler 1992, 120). Alena Mišíková upozorňuje na zvláštní paradox, spočívající ve skutečnosti, že kulturně stálo židovskému obyvatelstvu blíže spíše německví než češství, třebaže německý antisemitismus byl silnější než český; Židé byli především ve velkých městech chápáni jako nedílná součást německého obyvatelstva a český antisemitismus často jako součást českého nacionalismu a boje proti Němcům (Mišíková 1999, 100).

V Plzni žila početná německá menšina, a tak zde byla volba jazyka vnímána zvlášť citlivě. Podle Tomáše Pěkného se Židé ocitali v období vyostřených česko-německých sporů mezi dvěma mlýnskými kameny, neboť Němci označovali Židy za spojence Slovanů a Češi zase za příznivce Němců (Pěkný 1993, 354). V právu byli Češi se svou kritikou podle Pěkného tehdy, když se setkávali s nadutostí asimilovaných židovských zbohatlíků či politických novinářů, kteří se stávali hlasateli národnostní intolerance, pangermanismu a ve své horlivosti někdy dokonce i antisemitismu (Pěkný 1993, 355).

Kulturně tíhli česky mluvící obyvatelé Plzně ku Praze, zatímco německy mluvící důstojníci a úředníci k Vídni. Německy mluvící Židé se orientovali v obchodních aktivitách, ale i v kontaktech mezi židovskými obcemi převážně na Německo, protože německému hospodářskému i kulturnímu rozmachu od poloviny devatenáctého století nemohlo Rakousko-Uhersko konkurovat. Vznik Republiky československé v roce 1918 významně posílil již existující národnostní a náboženské konflikty.⁴ Do severních a západních Čech přijížděli stále častěji nacionalističtí aktivisté z Berlína, kteří povzbuzovali německy mluvící obyvatele k odporu proti nově zřízenému státu, jehož národnostní, jazyková a kulturní politika neodpovídala ve dvacátých letech požadavkům německy

² Autobiografie G. Fussenegger *Ein Spiegelbild mit Feuersäule. Lebensbericht* kombinuje faktografickou preciznost se snahou o vytvoření sebeobrazu citlivé slovesné umělkyně, která se v kritické době ocitla v soukolí dějin, z něhož se snažila vyvázat v souladu se svým křesťanským přesvědčením. Nejvíce „zamlžené“ je líčení událostí, které souvisejí s autorčinými ideologickými postoji.

³ Velká synagoga je v pořadí pátou synagogou v Plzni (první a druhá byly postaveny v první polovině 15. století, třetí a čtvrtá ve druhé polovině 19. století). Velká synagoga byla postavena v letech 1888 – 1892 architekty M. Fleischerem a E. Klotzem v novorománském slohu s orientálními prvky se dvěma věžemi nad východním průčelím (Fiedler 1992, 120). O ekonomické síle a ambicích tehdejšího plzeňského židovstva vypovídá fakt, že svými rozměry je Velká synagoga v Plzni třetí největší na světě (po jeruzalémské a budapeštské).

⁴ Konec česko-německo-židovského soužití nastal transportem Židů do nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů a poválečným divokým vyháněním a následným organizovaným vysídlením německy mluvícího obyvatelstva.

mluvícího obyvatelstva. Ke změně docházelo opožděně, až pod tlakem událostí v Německu, jehož politický režim se po roce 1933 proměnil v diktátorský a otevřeně antisemitský⁵.

V roce 1892, tedy dříve než v Praze, byla v Plzni založena lóže elitního řádu pro vyšší vrstvy německé židovské společnosti B'nai B'rith (תּוֹרֵי בְּרִית), který si kladl za úkol pečovat o duchovní a mravní povznesení Židů při zachování židovských tradic (Čapková 2005, 72 – 73). V západních Čechách byl poměrně slabý vliv českožidovského hnutí – v Plzni však místní skupina Svazu Čechů židů fungovala. Kateřina Čapková si klade otázku, zda se Židé v českých krajích hlásili k češtví kvůli českožidovské agitaci, nebo proto, že češtví přijali jako svoji přirozenou národní identitu nezávisle na českožidovských aktivitách (ibid., 146 – 147). Každopádně je zřejmé, že v Plzni byla židovská společnost diferencovaná.

Ke konci 1. světové války docházelo v českých zemích k protizidovským incidentům vyvolaným obtížemi zejména při zásobování potravinami. V Plzni přerostl incident v rozsáhlé nepokoje, do nichž se zapojily i ženy a děti. Michal Frankl a Miloslav Szabó vysvětlují tuto vlnu protestů v době, kdy cenzura ještě omezovala možnost veřejné diskuse, jako zástupné odsouzení habsburského státu, který se prostřednictvím své válečné řízené ekonomiky a centrálních hospodářských úřadů choval jako „židovský lichvář“ (Frankl – Szabó 2015, 83 – 88). Tradiční antijudaismus konzervativních katolíků přerůstal v Plzni postupně v otevřený antisemitismus, o čemž svědčí mj. aktivity plzeňského katolického arciděkana Antonína Havelky, který spolupracoval s členy české fašistické organizace Vlajka – Hnutí za nové Československo, aktivně podporoval přijetí protizidovských opatření, na setkáních s fašisty uvažoval i o možnosti přijetí norimberských zákonů českými úřady (srov. zejm. Řeháček 2013, 151 – 153; Špirková 2000, 78).

O intenzitě protizidovských nálad v Plzni, které nacisté sledovali velmi pozorně, nepřímo svědčí i skutečnost, že z Židů, kteří žili mimo Prahu a Brno, předvolala Ústředna pro židovské vystěhovalce jako první do transportů 2604 Židů z Plzeňska; stalo se tak v polovině ledna 1942, v dalších dvanácti měsících přišli na řadu Židé z ostatních krajů – po Plzni následovala série transportů z Kladna, Brna, Českých Budějovic, Třebíče a průběžně z Prahy (Čapková – Kieval 2022, 279 – 280).

V národnostně a nábožensky zjitřené atmosféře Plzně maturovala Gertrud Fussenegger v roce 1930 na německém dívčím reálném gymnáziu a následně zahájila v rakouském Innsbrucku univerzitní studia v oborech dějin umění, filosofie a germanistiky. Součástí studia byl i dlouhodobý pobyt na jiné univerzitě – Fussenegger zvolila bavorský Mnichov, který byl nejen baštou katolicky konzervativní opozice vůči vládě Výmarské republiky, ale i centrem nacionálně socialistického hnutí. Zemská vláda v Mnichově pasivně přihlížela narůstání extrémních nacionalistických nálad a tolerovala i silící projevy antisemitismu ve státní správě, v regionálních samosprávách a ve společenských organizacích.

V Mnichově se Fussenegger ocitá v době rychle rostoucí popularity Adolfa Hitlera mezi různými vrstvami společnosti, které nacistická propaganda dokázala oslovovat. Oblíbě se budoucí diktátor těšil jak mezi nespokojenými dělníky, řemeslníky či rolníky, tak i mezi studenty. Fussenegger ve své autobiografii toto nadšení bagatelizuje, když tvrdí, že odmítla pozvání přátel na Hitlerův projev, protože Adolf Hitler byl pro ni v té době nic neříkající obličej z novin (Fussenegger 1979, 220). Franz Fenda upozorňuje, že Fussenegger byla již v roce 1933 členkou rakouské NSDAP,

⁵ Situace židovské menšiny byla v Německu na konci dvacátých a na počátku třicátých let 20. století velmi neutěšená. Trude Maurerová si všímá rozporu mezi ústavními principy a legislativou Výmarské republiky na straně jedné a praxí společenských organizací na straně druhé – na nižších úrovních státního aparátu se již tolerovalo porušování právních předpisů (např. zákaz košer porážky v jednotlivých zemích porušoval ústavní princip náboženské svobody), studentské a zájmové spolky nepřijímaly Židy, lázně chtěly být „bez Židů“ (judenfrei) aj. (Maurerová 1999, 90).

kteřá byla v té době v Rakousku zakázaná – v květnu 1934 dostala pokutu za účast na demonstraci v Innsbrucku, při níž zpívala Horst-Wessel-Lied a hajlovala⁶. V únoru 1935 byla podle Fendova zjištění ještě členkou skupiny rakouských nacionálně socialistických studentek, v listopadu téhož roku odešla do Německa a po „anšlusu“ Rakouska vstoupila opět do NSDAP.

Počátkem léta 1934 je Fussenegger promována na univerzitě v Innsbrucku doktorkou filosofie, zároveň pracuje na své první knižní próze (povídky a básně psala už během studia na reálce v Plzni). Velkou inspirací byl pro ni v počátcích rakouský prozaik ze Šumavy Adalbert Stifter, což zní poněkud překvapivě, neboť Stifterův „sanftes Gesetz“⁷ a jeho pomalý, k detailům vnímavý vypravěčský styl na pomezí biedermeieru a realismu rozhodně nekoresponduje s nacistickou ideologií a estetikou. Později si Fussenegger oblíbila také severskou, zejména norskou literaturu (Selma Lagerlöf, Olav Duun, Sigrid Undset), která měla vliv i na její vlastní tvorbu (Pitterschatscher 1992, 29). Vypravěčský talent a zájem o postavení ženy v rodině i ve společnosti se setkaly se zájmem tehdejších čtenářek i členek NSDAP. Nacistická literární kritika se však nedomnívala, že Fussenegger je tou pravou šířitelkou nacistické ideologie v literatuře a označovala její prózy za katolickou slátaninu.

Poválečná levicová kritika v Rakousku Fusseneggerové vyčítala mj. její báseň *Stimme der Ostmark*,⁸ otištěnou v roce 1938 ve stranickém periodiku NSDAP *Völkischer Beobachter* – tato báseň byla po válce chápána jako oslava anšlusu Rakouska a hymnus na německého vůdce. Autorčiny prózy z nacistického období byly v Rakousku a Německu zakázány. Je zajímavé, že Fussenegger se ani ve své autobiografii z roku 1979 za svou náklonnost k nacismu explicitně neomlouvá, pouze při různých příležitostech mlhavě přemítá, že plýtvala dobrými myšlenkami na něco, co se pak stalo noční můrou, nekonkrétně lituje množství obětí apod. (Fussenegger 1979). Tento postoj lze – v souladu s levicovou kritikou – interpretovat jako projev myšlení, které se nedokáže zbavit ideologie nacismu. Nabízí se však i druhé možné vysvětlení, proč se Fussenegger jednoznačně a jasně neomluvila za své selhání: s rasovou ideologií se plně neztotožňovala, a tak se nepovažovala za skutečnou nacistku.

Po 2. světové válce se Fussenegger ponořila do literární tvorby, ve které propojovala prvky historického románu a románu společenského. Některá křesťanská témata promýšlela z pozic ženské emancipace – umírněný feminismus v rámci katolického konzervatismu je jedním z řady paradoxů tvorby i veřejného působení této autorky. Z čtenářského hlediska nepředstavuje heterogenita jejích textů vážnější problém, neboť autorka je sugestivní vypravěčka, která suverénně střídá narativní a deskriptivní postupy a rafinovaně nakládá s proměnami emocí a nálad.

Z historických období se Fussenegger zaměřila ve svých románech hlavně na dobu třicetileté války (*Die Brüder von Lasawa* [Bratři z Lasavy] 1948), dobu Marie Terezie (*Maria Theresia* 1980), devatenácté století (*Das Haus der dunklen Krüge* [Dům temných džbánů] 1951), přelom 19. a 20. století (*Zeit der Raben, Zeit der Taube* [Čas havrana, čas holubice] 1960) až po tehdejší současnost (*Das verschüttete Antlitz* [Zasutý obličej] 1957). Důležitý předěl v autorčině tvorbě představuje rok 1979, kdy vychází její autobiografická próza *Lebensbericht. Ein Spiegelbild mit Feuersäule* [Zpráva o životě. Zrcadlový obraz s ohnivým sloupem]. Literárně činná je však Fussenegger ještě

⁶ V Rakousku v té době ještě zakázaná Píseň Horsta Wessela byla v Německu stranickou hymnou NSDAP a zpívala se stále častěji hned po státní hymně, přičemž již při zpěvu první sloky bylo nutno předvést nacistický pozdrav zdvihnutou paží.

⁷ Adalbert Stifter (1805 – 1868) byl přesvědčen, že v přírodě funguje jakýsi „něžný zákon“ (sanftes Gesetz), který spočívá ve směřování k harmonii, souladu, vyvažování protikladů apod.; domníval se, že tento zákon platí i pro lidský rod. Ve své prozaické tvorbě usiloval o zviditelnění tohoto principu v makrokompozici i mikrokompozici textu.

⁸ Výrazem Ostmark označovala nacistická propaganda Rakousko po jeho připojení k Hitlerově Velkoněmecké říši – titulem básně se Fussenegger otevřeně hlásí k této ideologii.

v dalších desetiletích – za zmínku stojí např. její historický román *Herrscherinnen* [Panovnice] (1991). Autorčina rozsáhlá tvorba zahrnuje i prózy ze současnosti, poezii, divadelní hry, literaturu pro děti, eseje i publicistiku.

Z českého pohledu je nejzajímavější částí autorčiny prozaické tvorby monumentální „böhmische Trilogie“ (trilogie z Čech) tvořená romány *Die Brüder von Lasawa* [Bratři z Lasavy] (1948), *Das Haus der dunklen Krüge* [Dům temných džbánů] (1951) a *Das verschüttete Antlitz* [Zasutý obličej] (1957, ve zkrácené verzi 1962).

První díl trilogie tematizuje události třicetileté války na několika místech v Čechách, v Rakousku a v Německu. Nositelem katolických postojů a názorů je Waldemar Perwög, ovdovělý majitel staré rodinné usedlosti v Tyrolsku a otec tří dcer. Nejstarší z nich zemře nešťastnou náhodou na vlastní svatbě, prostřední odejde do kláštera a nejmladší Katharinu chce otec dobře provdat. Do lidských záměrů však neustále zasahuje osud – Katharina se v Innsbrucku zamiluje do českého zemana Zdenka z Lasavy, proti vůli otce se za něho provdá a společně se odstěhují do Wasserburgu.

Ve slepé zamilovanosti Katharina nevnímá, že Zdenko nechal v Čechách svého syna, ale ani fakt, že se zabývá kacírskými myšlenkami a chce se účastnit veřejného dění, a tak nakonec zůstává se dvěma malými dětmi sama. Autorka líčí politickou a společenskou situaci v Čechách z konzervativně katolických pozic, k pražské defenestraci, stavovskému povstání a názorům českých postav zachovává značný odstup. Katharinin otec přijme dceru zpět do rodinného sídla, adoptuje jejího syna Christopa a chce ho přejmenovat na Perwöga. Sedmnáctiletý vnuk se staví na odpor a zatouží se setkat se svým otcem a nevlastním bratrem Zdenkem.

Po několikaměsíční dobrodružné cestě dorazí do Lasavy, jeho otec je však již po smrti a nevlastní bratr bojuje u Vídně. Po dlouhé době a mnoha událostech a podivných náhodách nakonec k setkání nevlastních bratrů dojde. Zdenko je jako úspěšný velitel z bojů proti protestantům povolán do Magdeburgu. Christoph, kterého Zdenko zrazuje od zamýšlené vojenské kariéry, je svědkem neúspěchu katolického vojska a švédského plenění Magdeburgu – traumatizující zážitky ho z touhy bojovat vyléčí, a tak volí návrat domů. Velitel Zdenko zbaběle uprchl a podle zvěstí se utopil v jezeře poblíž Magdeburgu. Christoph se zamiluje do Zdenkovy snoubenky Jacobe, jejich štěstí však zkazí zpráva, že se Zdenko skrývá v místním lese. Jacobe, která se trápí výčitkami, odveze Christoph do kláštera. V Lasavě se dozví o smrti své matky a starého Perwöga, usadí se v domě svého otce a stane se pánem v kraji Lasava.

Prolínání dobrodružných a milostných scén s líčením historických událostí a vlastními reflexemi nejsou jedinými znaky výrazné heterogenity textu románu. Autorka mísí i různé stylové polohy, originální obraznost, která má složku „divokou“ (válečná vřava) i „mírnou“ (romantická zamilovanost), prostupují jazyková klišé i myšlenkové stereotypy náboženské (konzervativně katolické) a národnostní (protičeské). České prostředí charakterizuje v románu jistá nespoutanost, nevypočitatelnost, odklon od tradičních hodnot rodiny a společnosti v katolickém pojetí, zároveň však i jistá přitažlivost pro mladé, hodnotově neukotvené či nevyzrálé jedince.

Gertrud Fussenegger pendlovala v dětství a mládí mezi rakouským (tyrolským) a českým prostředím. Protiklady těchto dvou světů učinila v románu dynamizujícím faktorem rozvíjení pestrého děje. Jak si všímá Rainer Hackel, neidentifikuje se Čech Zdenko – na rozdíl od Perwöga ze starého tyrolského rodu – ani se svou rodinou, ani se svou vlastí a nemá před sebou jasný životní cíl (Hackel 2009, 71). K tomu je nutno dodat, že postava Perwöga, která reprezentuje tradiční katolické hodnoty, si nevytváří svůj negativní vztah k zeti až na základě konkrétních zkušeností s jeho chováním – jako Čech je Zdenko pro Rakušana Perwöga od počátku neakceptovatelný. V jednotlivých postavách autorka hyperbolizuje výraznost a odlišnost českého a rakouského živlu a nezřídka sklouzává ke xenofobním stereotypům.

Druhý díl trilogie z Čech, román *Das Haus der dunklen Krüge* je pro pochopení xenofobních a antisemitských stereotypů v prozaické tvorbě Gertrud Fussenegger zásadní. Vychází v době, kdy v tehdejší Spolkové republice Německo docházelo pod tlakem západních spojenců k denacifikaci státní správy a veřejných institucí. V Rakousku, kde autorka žila, nedošlo – navzdory přítomnosti spojeneckých armád – k podobně důslednému procesu denacifikace, neboť tamním politickým elitám se podařilo vytvořit obraz Rakouska jako první Hitlerovy oběti. Rezidua xenofobie a antisemitismu tak nebyla v padesátých letech 20. století v rakouské společnosti ničím neobvyklým.

Titul románu vychází z názvu domu poblíž rohu hlavního plzeňského náměstí a dnešní Prešovské ulice. Autorka zasadila děj do posledních desetiletí devatenáctého století, kdy nejen v Plzni, ale na mnoha místech habsburské monarchie sílily národnostní a náboženské antagonismy. V Plzni však byly tyto protiklady zvláště zřetelné, protože tu na relativně malém prostoru docházelo ke konfliktům různých etnických skupin, přičemž základní rozdělení na Čechy, Němce a Židy bylo komplikováno ještě diferenciací náboženskou (katolíci, evangelíci, ortodoxní a reformovaní Židé) a jazykovou (německy mluvili Němci, rakouští důstojníci či úředníci a jejich rodinní příslušníci, Židé mluvili německy, jidiš a česky, ve smíšených manželstvích byl běžný česko-německý bilingvismus).

Uvedené rozpory autorka ilustruje na hlavní manželské dvojici: Němce reprezentuje rytmistr Balthasar Bourdanin, český živel jeho druhá žena Marie. Balthasar žije se svou matkou Josefínou a neprovdanou sestrou Franziskou v budově finančního úřadu, v nejbližším okolí bydlí jeho další tři provdané sestry. Z prvního manželství má Balthasar dvojčata (jejich matka zakrátko umírá). Podruhé se Balthasar oženil s Marií, dcerou českého profesora Halika ze sousedství, kde žila ještě její starší sestra Ernestine. Zatímco Češka Marie je obětavou matkou nejen svých dětí, ale i dětí, které má její choť z prvního manželství, v Němci Balthasarovi se spojuje emocionální chlad s nevlídným zacházením s lidmi.

Autorka rozehrává množství krizových situací a příbuzenských konfliktů, po jejichž překonání jsou manželé Bourdaninovi schopni spolu dál žít. Osudy hlavních hrdinů se složitě proplétají s osudy vedlejších postav ze širší rodiny. Marie se i v příbuzenských vztazích projevuje jako citlivá a pomáhající, kdežto Balthasar potvrzuje svou rigoróznost a sklon k moralizování. Psychologicky jemnější a věrohodnější je autorka u postav, u nichž opouští národnostní kontrastování a stereotypy, jako např. u postavy Mariiny starší sestry Ernestine, která zůstává navzdory své milé povaze a hezkému vzhledu sama. Pod záminkou péče o babičku se Ernestine odstěhovala z Plzně do Rokycan. Zde po babiččině smrti přijala nabídku baronky von Wetzstein, které dělá v jejím luxusním domě společnost, nakrátko odchází do kláštera, ale pak se k baronce vrací. V této postavě prohlubuje Fussenegger svůj zájem i o křehké lidské typy, které se v moderní společnosti ztrácejí (Ernestine se nedokáže odpoutat od citové vazby na muže, s nímž nemůže žít).

Společensky kritická je autorka v líčení nešťastných manželských vztahů, které vznikají spíše jako obchodní vztahy s cílem zvýšit nebo potvrdit společenský status. Podoby takových vztahů autorka pečlivě zkoumá převážně na ženských postavách Balthasarových sester, ale i na postavě realitního makléře Karla Wanky. Zatímco Balthasarovo sociálně nerovné manželství s Marií je i přes složitou peripetie ve své funkčnosti zachráněno, u jeho sester se smíření nekoná, i když dvojice pocházejí ze sociálně i národnostně homogenního prostředí německé buržoazie.

Balthasar je po zkušenosti s mezinárodním obchodem a „velkým světem“ v Hamburku znechucen provinčností plzeňských poměrů, stejně jako jiné německé postavy je přesvědčen o nadřazenosti německé kultury a německého jazyka nad kulturou českou a českým jazykem. Také v partu vypravěče se objevují výrazy a popisy, které mohou svádět k odsudku autorky – například v líčení Balthasarova přijetí bulharské chůvy Bačky k novorozenému synovi Roderichovi zdůrazňuje autorka její cizokrajnost a téměř cikánské vzezření (Fussenegger 2002, 199).

Po odchodu chůvy z rodiny Roderich onemocní, a tak se Marie rozhodne chůvu vyhledat ve čtvrti, kde žijí hlavně chudí Češi a Židé. V místní hospodě se ukáže, že se českému prostředí odcizila, přijala za své přesvědčení o méněcennosti češtiny, neboť se snaží získat si pomocí němčiny větší vážnost. Nejen čeština, ale také české prostředí stojí u Fussenegger hodnotově níže než němčina a německé prostředí. České postavy mají nižší vzdělání, nejsou bohaté, je jim vlastní výraznější emocionalita. Je-li u českých postav akcentována jejich jinakost, jde u postav Židů o výraznou cizost.

„Poněmčená“ Marie se setkává s místní židovskou rodinou v krámě s lihovinami s názvem Siebenarmiger Leuchter [Sedmiramenný svícen], který slouží zároveň jako nálevna. Ortodoxní vzeření krčmáře upoutá Mariinu pozornost: *„Des Mannes Aussehen erklärte den seltsamen Namen seiner Schenke. [...] Ihr waren die glattrasierten und modisch gekleideten Söhne des Stammes Juda wohl vertraut aus täglichem Umgang; dieser aber gehörte zu deren schon altertümlich werdender Gattung in langem Kaftan, mit schwarzen Peies“* (ibid., 219)⁹.

Zatímco krčmář hledá v okolí bulharskou chůvu Bačku, zavede jeho dcera Lea Marii do bytu ortodoxní židovské rodiny: *„An den Wänden hingen mit hebräischen Schriftzeichen bedeckte Tafeln. Aber alles andere Gerät zeigte den Zug zum neuen westlichen Wesen. Da waren mit Samt überzogene Stühle auf gedrechselten Löwenfüßen, Schränke mit gotischem Zierat“* (ibid., 220)¹⁰.

Značný kulturní rozdíl vnímá Marie ve chvíli, kdy muži začnou mezi sebou mluvit v jazyce jidiš.¹¹ I přes podobnost němčiny a jidiš Marie mužům moc nerozuměla: *„Marie verstand nicht alles, was sie sprachen, denn sie redeten jiddisch, und wenn auch ein Gutteil dieser Sprache dem Deutschen entlehnt ist, so war sie für Marie doch entfremdet durch die Flut der Zisch – und Kehllaute und viele unverständlich exotisch klingende Wörter“* (ibid.)¹².

O trochu lépe rozuměla Marie hovoru židovských žen, které na rozdíl od ortodoxních mužů přizpůsobily výslovnost místnímu úzu: *„Mit sanft singenden Stimmen redeten sie, die Frauen – anders als die Männer – [...]. Sie saß mit den Frauen, welche die Kehl- und Zischlaute der östlichen Herkunft schon aus ihrer Sprache getilgt hatten und einander nach westlicher Art bekomplimentierten“* (ibid., 221– 222)¹³.

Pocitů cizoty, záhadnosti až nebezpečnosti se ve vztahu k Židům Marie nedokázala zbavit ani v situaci, kdy se k ní jak židovští muži, tak i židovské ženy chovaly velmi přátelsky. Muži obětavě hledali bulharskou chůvu Bačku, ženy nabízeli Marii občerstvení a chlácholily ji. Marie však vnímala především radikální jinakost Židů: *„Aber als Marie ihre Tasse leergetrunken hatte und auf deren Grund niederblickte, sah sie dort in fremden Lettern ein hebräisches Wort geschrieben.“*

⁹ „Vzhled tohoto muže vysvětloval divné jméno jeho nálevny. [...] Důvěrně známi jí byli hladce oholení a moderně oblečení synové Judova kmene, které běžně potkávala; tenhle hostinský ale patřil ke staré generaci v dlouhém kaftanu a s černými pejzy“ (přel. PK).

¹⁰ „Na stěnách visely tabulky s hebrejským písmem. Ale jinak bylo ostatní zařízení spíš v západním stylu. Byly tam sametem potažené židle na vysoustružených lvích nohách a skříně s gotickou výzdobou“ (přel. PK).

¹¹ České země byly v této době křižovatkou západní a východní varianty jidiš. Západní varianta, ke které patřila jidiš plzeňských ortodoxních Židů, byla němčině bližší. Východní varianta (s množstvím slov z polštiny a ruštiny) se rozšířila příchodem haličských Židů do střední Evropy v období těsně před 1. světovou válkou a v době meziválečné.

¹² „Marie nerozuměla všemu, co říkali, protože mluvili v jazyce jidiš, a i když velká část tohoto jazyka pocházela z němčiny, byl pro Marii přece jen cizí, hlavně kvůli přílivu sykavek a hrdelních hlásek a mnoha nesrozumitelně exoticky znějícím slovům“ (přel. PK).

¹³ „Sametově melodickými hlasy mluvily ty ženy – jinak než muži – [...]. Seděla se ženami, které už ze své řeči odstranily východní hrdelní hlásky a sykavky a které si západním způsobem vzájemně se lichořily“ (přel. PK).

Da durchfuhr sie ein fremdes Gefühl, und es durchzuckte sie der lächerliche Einfall, daß die Schrift vielleicht ein Zauber – und uraltes Beschwörungs-wort bedeuten könne. Und hastig stellte sie die Tasse wieder hin“ (ibid., 222).¹⁴

Zatímco realie židovské kultury jsou prezentovány jako nepochopitelné a vzbuzují dokonce jisté obavy, český jazyk a české prostředí jsou spíše objekty přezírání. Čeština je pro ni nerozvinutým „václavským jazykem“, což je v době, kdy vycházejí v němčině díla Otokara Březiny či Karla Čapka, tvrzení velmi neobvyklé. Pomocí mnoha hodnotících výrazů utvrzuje autorka čtenáře v pocitu německé nadřazenosti.

Závěrečný díl trilogie z Čech, román *Das verschüttete Antlitz* z období od dvacátých let do konce 2. světové války je opět vystavěn na principu kontrastu postav, které reprezentují odlišné hodnotové orientace a životní rozvrhy. Dějištěm je severočeské pohraničí, zčásti také Praha a Plzeň. Ústřední postavou románu je Viktorin Zeman, který se v chlapeckém věku vyrovnává se smrtí otce a příchodem otčima do rodiny. Inklinuje stále silněji ke katolické víře a tráví mnoho času v místním klášteře. Po maturitě odchází do Prahy studovat medicínu, kde přebývá v podnájmu u známého z rodného městečka Malý Pernov, hrubiánského a nízkého člověka s výstižným příjmením Wostuda.

Po absolutoriu se Viktorin ožení s mladou Židovkou Pussy Ehrlicher a nastoupí praxi venkovského lékaře. Po krátké době se ve vsi objeví Wostuda a otevře hostinec s podezřelou klientelou. Poblíž Zemanových se usadí Elisabeth Türmer, Pussyina kamarádka z mládí, provdá se za Leonharta Jeringa a má šťastnou rodinu. Pussy o rodinný život nejeví zájem, o domácnost se nestará, potřebnou péči nevěnuje ani synovi Arnovi. Viktorin je obviněn z vraždy mladé dívky a na čas je vzat do vyšetřovací vazby. Pussy s dětmi a většinou majetku odejde. Záhy je sice Viktorin jako nevinný propuštěn, vesničané se mu však vyhýbají. Navštěvují ho bohatí němečtí návštěvníci nedalekých lázní, které přitahuje temná stránka jeho osobnosti.

Viktorinovi se začne finančně dařit, zvelebí dům, ale jeho povaha se proměňuje ke stále větší hrubosti. Pussy se k bohatnoucím manželovi vrátí. Do takto připravené půdy zasazuje autorka šokující kriminální moment: Viktorin je ženinou vypočítavostí tak zdrcen, že naláká Pussy na společné koupání a utopí ji. Dobrovolně se vydá policii a skončí ve věznici v Praze. Syna Arna se ujmou sousedé, manželé Jeringovi. Po odpykání trestu se vrací do světa, který je válečným běsněním zcela změněn – autorka jej líčí jako napravitelně rozbitý a rozpadlý.

Viktorin navštěvuje Elisabeth, jejíž muž Leonhart Jering narukoval na frontu. Když se dozví, že jeho syn Arno se přidal na německou stranu a uprchl na konci války do Německa, pomáhá Elisabeth a převede ji i s dětmi za hranice. Příběh končí Jeringovým návratem z fronty v době, kdy je vesnice již obsazena Čechy. Leonhart Jering se s obavami setká s Viktorinem, je však překvapen jeho odvahou – český lékař ho ukryje před nenávisť českých obyvatel a pomůže mu dostat se přes hranici do Německa, kde se Jering setká se svou rodinou.

Autorka při různých příležitostech opakovaně zdůrazňovala, že základem románu jsou sice skutečné události, ale jejím cílem není podat jen kriminální příběh. Podobně jako u jiných románů se ponořila do psychologie postav a projevila naplno také svůj fatalismus při rozvíjení děje. Za zdánlivě realistickými až naturalistickými obrazy prosvítají stereotypy, jejichž ráz je do značné míry xenofobní i antisemitský. Přemírou stylových kontrastů a emocionálně rozvichřenou atmosférou neustálého hodnocení vytváří autorka postupně potměňlý proud rezignace a pocitů naprostého zmaru.

¹⁴ „Jakmile však Marie dopila svůj šálek a shlédla na jeho dno, uviděla tam cizími znaky napsané hebrejské slovo. Prostoupil ji pocit cizoty a přepadl ji směšný nápad, že nápis možná znamená nějaké kouzelné slovo nebo zaklínadlo. A hrnek spěšně položila“ (přel. PK).

Setkávání a potýkání se Čechů s Němci a Rakušany doplňuje konfrontace postavy německého Žida s Němci, ale i s Čechy. Děj se z malé části odehrává i ve slovenském prostředí Tater, které jsou spíše neutrálním územím pro konfrontaci dvou rozdílných kultur reprezentovaných českým lékařem Viktorinem Zemanem a Němkou Elisabeth Türmer. Rodiče Viktorina Zemana charakterizuje Fussenegger dosti příkře a velmi kontrastně – otce jako mrzáka, který přišel při nehodě o nohu, je hrubý až tyranický, zároveň však hraje na varhany s překvapivou něhou. Německý pól kontrastu k Zemanovi představuje Elisabeth Jering, rozená Türmer, která žije po matčině smrti s otcem a babičkou v Plzni – otec pocházející ze staré důstojnické a úřednické rodiny nepovažoval Československou republiku nikdy za legitimní nástupnický stát habsburské monarchie. V rodině je protipólem k otci laskavá česká služebná Minka, která uhlazuje ostrost otcových nacionalistických projevů.

Více či méně konfliktní česko-německé společenství zobrazuje Fussenegger již nejen prostřednictvím jednotlivých postav, ale dvou manželských párů, jimiž jsou Pussy a Viktorin Zemanovi a Elisabeth a Leonhart Jeringovi. U párů Čechů byl muž vychovávan v českém prostředí, zatímco žena v německém, Jeringovi jsou Němci z německého prostředí. Německý pár dokáže i díky smyslu pro povinnost a rád vytvořit rodinné prostředí, ve kterém se dospělým i dětem žije dobře. Český pár takové sociální dovednosti postrádá, jeho rozpad je nevyhnutelný.

Z vedlejších postav zasáhne výrazněji do národnostních konfliktů adoptivní otec Pussy, německý židovský obchodník Kosmas Ehrlicher. Autorka nahlíží na tohoto německého Žida prizmatem reálií katolické liturgie, přičemž zdůrazňuje, že na takové představě není nic neobvyklého: „*Man hätte ihn in einen goldenen Schrein setzen, seinen kahlen Scheitel unter einer kostbaren Mitra verbergen, seine Brust mit Jade panzern, seine Augen durch Emailkugeln ersetzen können – es wäre nichts Widersinniges an dieser Vorstellung gewesen. Nein, dieser Mensch war mit gewöhnlichem Maßstab nicht zu messen, er stand für sich in einer eigenen Welt, diese Welt war – sein Wille, sein Reichum, seine Macht*“ (Fussenegger 1993, 110)¹⁵.

V manželství Žida a chudé Češky zdůrazňuje Fussenegger prohlubující se nesourodost takového spojení. Vzájemné odcizování se týká nejen manželů, ale i Kosmova vztahu k nevlastní dceři, jehož srdečnost se vytrácí po narození vlastního potomka. Autorka v této postavě přisuzuje v tehdejší německém prostředí běžné xenofobní a rasistické stereotypy německému Židovi, který se s ideologií Blut und Boden spontánně identifikuje: „*das war Blut von seinem Blut, Rasse von seiner Rasse, und der alte Mann entbrannte in einer wilden Liebe zu dem winzigen Sohn. [...] Er ließ zwei Pflegerinnen aus Deutschland kommen. Frau Ehrlicher hatte deren Kleinen einmal zu Boden fallen lassen; von nun an durfte sie sich ihm kaum mehr nähern. Auch Pussy begann er von ihrem Bruder zurückzuhalten. [...] Er warf sich vor, seinen Sohn zugunsten der fremden Tochter beraubt zu haben [...]. Wenn es das blonde weißhäutige Mädchen mit dem Knäblein beschäftigt sah, traf es ihn wie ein Stoß ins Herz: die Goi!*“ (ibid., 199 – 200)¹⁶.

V postavě Elisabeth Türmer se soustřeďuje setkání s novou situací Židů. Od své známé, která vzhlížela s důvěrou k Hitlerovi a věřila nacistické propagandě, vyslechla překvapivou zprávu: „*Lange kann der Krieg nicht dauern. Der Führer macht ein Ende. Mit Engländern, Franzosen,*

¹⁵ „Člověk si ho dokázal představit ve zlatém relikviiři, s holou hlavou skrytou pod nádhernou mitrou, s hrudí obloženou nefritem a očima vykládanýma kuličkami z emailu. Ne, na této představě opravdu nebylo nic divného. Byl to člověk, jehož nešlo měřit běžnými měřítky, žil ve vlastním světě utvářeném jeho vůlí, bohatstvím a mocí“ (přel. PK).

¹⁶ „to byla krev jeho krve, rasa jeho rasy, a starý muž zahořel divokou láskou k maličkému dítěti. [...] Nechal přivést dvě chůvy z Německa. Paní Ehrlicherové jednou dítě upadlo na zem; od té doby se k němu už skoro nesměla ani přiblížit. Také Pussy držel Ehrlicher dál od jejího bratra. [...] Vytýkal si, že svého syna okradl kvůli cizí dceři [...]. Když uviděl blondatou dívku světlé pleti, jak si hraje s jeho chlapečkem, bodlo ho u srdce: ta pohanka!“ (přel. PK).

Jugoslawen, Juden – mit allen macht er ein Ende. [...] Die Juden kommen nach Polen, samt und sonders. Dort werden sie abgemacht“ (ibid., 183)¹⁷.

Elisabeth je touto zprávou šokována a jede do Prahy zjistit, co se vlastně děje. Navštíví židovskou čtvrť a přemýšlí o změnách, které jsou ve vylidňující se čtvrti patrné: „*Lag es nur an den Geschäften, die hier – viel schlechter als in den übrigen Stadtteilen beschickt – wie verödet hinter schmutzigen Scheiben gähnten? Oder lag es an den Menschen, die schäbiger als anderswo gekleidet, durch die Gassen eilten? Es lag an ihren Gesichtern, die hohläugig, starr und gespannt und gleichsam von Schrecken zerstriemt waren*“ (ibid., 185)¹⁸.

Šířící se strach dolehne i na Elisabeth, návštěva Prahy dál zvětší její temné předtuchy, které se naplní koncem roku 1942, kdy uvidí o silvestrovské noci vlak transportující Židy: „*eben setzte sich der Zug in Bewegung, um unter die Brücke durch zufahren. [...] Aber – was war das? Lebendiges war auf den Waggons, knäuelnde Menschenleiber, Trauben von Leibern, dicht ineinander verkrallt, eins über andere geworfen, niedergepresst von der grässlichen Kälte [...]. Die menschliche Masse schrie-schrie-schrie, und die Fahrt wurde schneller, immer noch schneller, kein Erbarmen, Wagen für Wagen ratterte unter die Brücke*“ (ibid., 193, 195)¹⁹.

Autorka věnuje mnohonásobně větší prostor vysídlení Němců, přičemž rafinovaně manipuluje se čtenářem. Ani u známých historických událostí nedokáže zachovat odstup, válečnou situaci Čechů bagatelizuje. Pozůstatky nacistické propagandy jsou patrné v řadě rétorických strategií, jakými je např. depersonalizace jazyka, kterým se mluví o českých realitách – při zmínce o Lidicích zmíní vypálenou vesnici, ale následný masakr zahálí abstraktními výrazy, zatímco divokou fázi vyhánění Němců ze Sudet líčí naturalisticky na konkrétních osudech, navíc tak, že čtenář získá mylný dojem, že z Němců pronásledovaných samozvanými českými mstiteli snad nikdo nepřežil. Emocionalita v jazyce, jímž autorka líčí události z konce války a doby těsně poválečné, se blíží pokleslé žurnalistice a ve spojení s rétorickými prostředky manipulativní propagandy degraduje i relativně hodnotné části trilogie.

Třebaže je Gertrud Fussenegger označována za prozaičku, je také autorkou básnického díla, které čítá tři sbírky formálně vybroušených lyrických textů zařaditelných do kategorie katolické poezie. Ideově sice vychází autorčina básnická tvorba z konzervativně křesťanského pohledu na svět, ale nezůstává zcela beze změn. Básnická prvotina *Iris und Muschelmund* [Kosatec a kruhový rovec] (1955) je oslavou snu v jeho různých podobách a rolích. Sen se objevuje ve své „čisté podobě“ jako říše, která není poznamenána lidskou vinou, ale ani odpovědností. Má však i podobu svébytného prostoru, ve kterém je možné se setkávat s Bohem a vyjevovat své pochybnosti o některých tradovaných náboženských představách.

Začíná-li cyklus patnácti sonetů veršem „*Traum ist das Brot, von dem ich mich ernähre*“ [Sen je chléb, jímž se živím], navazuje autorka na svou prvotinu a na německé katolické romantické básníky, částečně i na autory tzv. vnitřní emigrace. Vypovídá také leccos o specifikách autorčiny psychiky bez ohledu na dobu a režim. Básnířčin systém obraznosti se postupně proměňuje, přibývá v něm motivů osamění, stínů, tmy a smrti. Zaniklé společenství spojuje zážitek setkání s Bohem. Symbolicky chápaný výraz „*Muschelmund*“, obsažený v názvu sbírky, je částí křesťanský

¹⁷ „Dlouho válka trvat nemůže. Vůdce to ukončí. S Angličany, Francouzi, Jugoslávci, Židy – se všemi to ukončí. [...] Židi pojedou do Polska, všichni. Tam budou odstranění“ (přel. PK).

¹⁸ „Bylo to jen těmi obchody, zásobenými mnohem hůř než v jiných čtvrtích, které se ukrývaly za špinavými okenicemi? Nebo to bylo těmi lidmi, kteří spěchali uličkami, oblečení nuzněji než jinde? Bylo to v jejich obličejích, které byly strnulé, napjaté, s vpadlými očima a prostoupené hrůzou“ (přel. PK).

¹⁹ „zrovna se vlak dal do pohybu, aby mohl projet pod mostem. [...] Ale – co to bylo? Na vagónech bylo něco živého, byla to do sebe zamotaná lidská těla, hrozny lidských tel, zapletené jedno přes druhé těsně do sebe, ztuhlé strašnou zimou [...]. Lidská masa křičela-křičela-křičela, a vlak jel stále rychleji, nelítostně, vagón za vagónem rachotil pod most“ (přel. PK).

orientované kritiky interpretován téměř „antifašisticky“ jako ženské vědění, které nacistické období nechalo zkamenět. Mocenské směřování mužského elementu ztělesňuje motiv kentaura, ve kterém někteří obdivovatelé Fussenegger (srov. sborník k autorčině jubileu – Kroll, 1998) spatřují zašifrovanou kritiku nacistického režimu.

V pořadí druhá básnická sbírka *Widerstand gegen Wetterhähne* [Vzpouora proti korouhvičkám] (1974) navazuje tematicko-motivickou výstavbou na prvotinu, je však žánrově a formálně rozmanitější. Aktuální společenská kritičnost se zde projevuje silněji, třebaže v podobě nikterak vyhocené. Romantické aluze a bohatá obraznost ustupují do pozadí, převažuje věcný tón. Šedesátá léta otrásla i v tradicionalistickém Rakousku mnohými jistotami konzervativních katolíků, a tak jsou lyrické portréty a momentky z veřejného prostoru příležitostí k vyjádření obav z nebezpečného směru, jímž se západní společnost ubírá. Fussenegger se pohybuje v polohách, které jsou v tradiční katolické poezii dosti neobvyklé – od výčitek v tónu žalmistů protkaných biblickými motivy přes psychologizující reflexe až ke snovým zážitkům téměř surrealistického ražení. Sílí také autorčin ženský aktivismus, který sice nesouzní s tehdejší podobou feminismu, ale vyjadřuje nesouhlas s příliš pasivní rolí žen na rakouském maloměstě a venkově.

V poslední sbírce *Gegenruf* [Protivolání] (1986) pokračuje zesílená společenská kritika v básních překvapivě soustředěných k jevové skutečnosti a každodennosti. Autorka objevuje i v nenápadných událostech všedního dne nebezpečné projevy disharmonie, mezigeneračního neporozumění, nezdravých stereotypů chování. Stranou pozornosti však nezůstávají ani aktuální společenské události, které básnířka s bohatou životní zkušeností i znalostmi historických reálií dokáže vnímat v širších kontextech, než je běžné.

Celkově lze o básnické tvorbě Gertrud Fussenegger konstatovat, že je v principu katolickou poezií, avšak žánrovým rozptylem, tematickou a motivickou pestrostí i některými nonkonformními postoji spirituálně orientovanou tvorbu překračuje. Díky metaforickému jazyku, křesťanským symbolům a poetické jemnosti se autorčiny básnické texty dokázaly projevům xenofobie a antisemitismu ubránit.

SUMMARY

The Austrian novelist and poet Gertrud Fussenegger is the author of an extensive and genre diverse literary work, which contains – in addition to elements of xenophobia directed especially at the Czechs – also unmissable antisemitic stereotypes. From the post-war prose work, these stereotypes are found especially in novels from the Czech environment. Here, the author expanded her interest in the psychology of interpersonal relationships with an emphasis on the characters of women in critical life situations to the forms of national and religious prejudices and stereotypes, in which she herself was largely stuck. Not only in the characters' zone, but also in the narrator's level, the ideological and rhetorical clichés, which contrast with empathically based and stylishly refined passages, thus arranging its texts with significant heterogeneity. While in the novels making up the so-called *böhmische Trilogie* (trilogy from Bohemia) the religiously founded, i.e. Catholic anti-Judaic stereotypes intermingle with racially motivated anti-Jewish outbursts, the author's poetry is modern Catholic poetry with some elements close to the women's emancipation movement. Remnants of xenophobic and antisemitic stereotypes pervade both the abstract reflective passages of the author's prose texts and images from the everyday life of Czech and Jewish characters. Conservatively Catholic or, on the contrary, socialist leftist views of Gertrud Fussenegger's work, moving in the extreme positions of adoration or, on the contrary, condemnation, do not allow to receive the work of this author in its contradictions and value fluctuations, and thus flatten and deaden it in an unacceptable way.

LITERATURA

- Čapková, Kateřina. 2005. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Čapková, Kateřina – Kieval, Hillel J. (eds.). 2022. *Židé v českých zemích. Společná cesta dějinami*. Praha: NLN.
- Fend, Franz. 2010. *Pühriinger zeigt Flagge*. <http://oe.kpoe.at/news/article.php/20080312150557589> [20. 09. 2023].
- Fiedler, Jiří. 1992. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.
- Frankl, Michal – Szabó, Miloslav. 2015. *Budování státu bez antisemitismu: násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Fussenegger, Gertrud. 1979. *Ein Spiegelbild mit Feuersäule. Lebensbericht*. Stuttgart: Deutscher Verlags-Anstalt.
- Fussenegger, Gertrud. 1988. *Die Brüder von Lasawa*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Fussenegger, Gertrud. 1993. *Das verschüttete Antlitz*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Fussenegger, Gertrud. 2002. *Das Haus der dunklen Krüge*. München: Langen Müller.
- Hackel, Rainer. 2009. *Gertrud Fussenegger. Das erzählerische Werk*. Wien: Boehlau Verlag.
- Kroll, Frank-Lothar (ed.). 1998. *Grenzüberschreitungen*. München: Langen Müller.
- Maurerová, Trude. 1999. Zralí občané republiky a uvědomění židů: Židovská menšina v Německu. In: Hoensch, Jörg K. – Biman, Stanislav – Lipták, Lubomír (eds.): *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava: Veda, 85 – 98.
- Mišíková, Alena. 1999. Postavení židů v první československé republice. In: Hoensch, Jörg K. – Biman, Stanislav – Lipták, Lubomír (eds.): *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava: Veda, 99 – 109.
- Pěkný, Tomáš. 1993. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.
- Pitterschatscher, Alfred (ed.). 1992. *Die Rampe / Hefte für Literatur: Portät Gertrud Fussenegger*. Linz: Trauner.
- Řeháček, Karel. 2013. Sluncem a stínem: Plzeňský arciděkan Antonín Havelka. In: *Minulostí Západočeského kraje* 48, 137 – 161.
- Špirková, Věra. 2000. *Židovská komunita v Plzni*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa – Zdeněk Procházka.

KONTAKT

doc. PaedDr. Petr Kučera, Ph.D.
 Katedra germanistiky a slavistiky
 Filozofická fakulta ZČU v Plzni
 Riegrova 11
 306 14 Plzeň
 Česká republika
 pekucera@kgs.zcu.cz